

Historikerfejde II

Fortid og Nutid marts 1994, side 53–69.

John Christensens og Henrik Stevnsborgs debatartikel **Historikerfejde** (*Fortid og Nutid* 1993, s. 235–242) har fremkaldt følgende fem indlæg. Et dominerende tema er, at spørgsmålet om historisk erkendelses karakter ikke kan adskilles fra spørgsmålet om historiens relevans, og at denne relevans ligger i historiens betydning for menneskers selvforståelse og for deres handlinger. Videnskabetiske krav spiller således en fremtrædende rolle i indlæggene. Det etiske aspekt understreges kraftigt af Johs. Lind, som tillige drager paralleller til tilsvarende diskussioner blandt moderne teologer. Jes Fabricius Møller nærmer sig spørgsmålet gennem en diskussion af de subjektive, men historisk betingede, overordnede forestillinger om sandhed og mening (her betegnet »myter«), der gør det muligt for historikeren at give form til den ustrukturerede masse af oplysninger om fortiden. Nils Hybel tager udgangspunkt i, at historisk erkendelse er en kollektiv, samfundsbetingsproces, hvis gensidige prøvningsmiddel er en sandsynlighedskritik, der går langt videre end den blotte kildekritiske teknik; kravet om ægthed ses som afgørende for historiens funktion som orienteringsmiddel for samfundsmæssig handling. Gunner Lind argumenterer, bl.a. ud fra naturvidenskabelige paralleller, for, at det »naivt subjektivistiske« standpunkt bygger på en logisk fejlslutning og på mangelfuld forståelse af naturvidenskabelig erkendelses karakter; hensynet til historiens brugere er afgørende for historikerens ansvar, fordi historisk viden danner grundlag for menneskers handlinger, og dette begrundes nødvendigheden af videnskabelige standardprocesser for vurdering af materiale og afprøvning af hypoteser. Endelig kritiserer Jens Chr. V. Johansen forfatterne for at underkende den traditionelle historieforsknings interesse for det subjektive element i erkendelsen.

Johannes Lind, f. 1933, cand.theol. 1959, pensioneret 1993. Har skrevet artikler i *Bol og By*, *Fortid og Nutid*, *Ribe Amts Årbog* og *Koldingbogen* især om sognefogeder før 1791. Privatadresse: Spurvevænget 41, 6710 Esbjerg V.

Jes Fabricius Møller, f. 1966, studerer historie og filosofi på Københavns Universitet. Privatadresse: Gasværksvej 12 D, 4.tv., 1656 København V.

Nils Hybel, f. 1948, dr.phil. 1989 på afhandlingen *Crisis or Change – The Concept of Crisis in the Light of Agrarian Structural Reorganization in Late Medieval England*. Ekstern lektor ved Institut for Historie, Københavns Universitet, og ved Institut for Historie og Samfundsfag, Roskilde Universitetscenter. Privat adresse: Kanslergade 6, 1.th., 2100 København Ø.

Gunner Lind, f. 1953, mag.art. 1981, lektorvikar ved Institut for Humanistisk Informatik, København Universitet. Har skrevet om en række emner i nyere tids historie, senest om hæren og den politiske magt i Danmark, og om klientisme i Europa. Privatadresse: Strindbergsvej 2, 2500 Valby.

Jens Chr. V. Johansen, f. 1949, dr.phil. 1991 på afhandlingen *Da Djævelen var ude... Trolddom i det 17. århundredes Danmark*. Tilknyttet NOS-H projektet *Social kontroll och konflikthantering i Norden ca. 1550-1850*. Privatadresse: Dalgas Boulevard 72, 3. tv., 2000 Frederiksberg.

Forskningens fortvivlelse

Johannes Lind

For et par år siden hørte jeg i en lokal-historisk forening et foredrag af en historielærer ved en af vore læreanstalter. Hans budskab var vist nærmest, at vi bare skulle give los for fantasien, når vi beskrev fortiden; for ingen kunne jo alligevel sige, hvad der egentlig var sket, og så kunne det ene vel være lige så godt som det andet.

Sådan lød det i alt fald i mine øren, og jeg brød mig ikke om at høre det. De historikere, som jeg kender og respekterer, plejer ikke at sige sådan. Jeg har derimod til bevidstløshed mødt lignende synspunkter inden for mit eget fag, teologien. Her er det for tiden celebret at være »narrativ teolog«. Det narrative har noget at gøre med fortælling, og jeg tror ikke, det er uretfærdigt at sige, at denne modestrømnings hovedsag er, at den ikke vil vide af forskellen på Historie og historier. Man insisterer på at forholde sig til tekster og vil krampagtigt undgå at relatere dem til en bagved liggende virkelighed. Konsekvenserne er pudsige. Det bliver f.eks. noget vanskeligt at markere en principiel forskel på f.eks. en roman som *Robin Hood* og så Det Nye Testamente.

Men det er vel i grunden ikke så sært. For den bagved liggende opfattelse er nok den samme som den, læserne har mødt i debatindlægget »Historikerfejde« i dette tidsskrifts oktobernummer: »Alt er relativt, og enhver refererer til syvende og sidst til: Sigselv«.

Jeg kan godt forstå den erkendelses-mæssige frustration, der får nogen til at sige sådant. Noget lignende var der filosoffer, der sagde allerede inden Kant (som selv sagde noget afgjort forskelligt derfra). Det er vel en fortvivlet reaktion, der indtræder, når man opdager, hvor let man kan forledes til at se noget andet end sandheden og måske slet ikke kan få øje på den, selv om man gerne vil. Den ungdommeligt fortvivlede reaktion

er, at man så fejer sandheden af bordet. At man siger, »VIRKELIGHEDEN er ikke objektiv«, i stedet for blot at sige: »JEG er ikke objektiv«.

Holdningen er ledsaget af mange rigtige observationer. Det er jo rigtigt, at virkeligheden er så rigt facetteret, at ingen nogensinde får overblik over den. Men man kommer uvægerligt til at slutte i ring, hvis man allerede på forhånd har bestemt sig for, at virkeligheden »i virkeligheden« er den menneskelige bevidstheds produkt (side 238, 2. spalte). Sådan en udtalelse tjener kun til, at man sætter sig selv skakmat. Man kan ikke udtale to ord om, hvorledes noget er »i virkeligheden«, uden allerede at have forudsat den virkelighed, som man har sat sig for at benægte.

I samme retning virker artiklens afsluttende morale: »Den postmoderne historiker véd, at historien er den enkeltes ansvar«. Dermed har historikeren afskediget sig selv som historiker og må enten trække sig tilbage i ubemærket-hed eller forsøge at gøre sig gældende i underholdnings- eller manipulationsbranchen.

Manipulation, hæ! – Artiklens forfattere må jo korse sig (eller hvad tegn man nu bruger, når man er postmoderne). De har netop gjort opmærksom på, at den såkaldt objektive historiskrivning myldrer med eksempler på, at forskningen er stillet i ideologiers tjeneste. Ja, sådan er den besværlige virkelighed. Forskningens hæderlighed er nemlig egentlig ikke et spørgsmål om metode. Den er – ja, undskyld mig! – et spørgsmål om moral, sandhedskærlighed, ydmyghed, åbenhed.

Det er vel rigtigt, at umiddelbart menneskeligt står fortiden for os som en norm, vi må se hen til for at vide, »hvorfra vi er sjunkne og atter skal op«. Og derfor hører en omskrivning og idealisering af fortiden i ideologiens retning vel altid med, når manipulationen får frie tøjler.

Det er vel blot et spejlbillede heraf, når undertiden præcis det modsatte sker og ideologien sortmaler fortiden for des bedre at legitimere egne tiltag, sådan som det er sket i en oprørsideologi som marxismen.

Historikere er (lige som f.eks. præster) kun mennesker, og ingen metode kan forhindre, at nogen hopper med på historieforfalskningens vogn. Det er bl.a. et spørgsmål om moral! – Men hvis moralen er væk, så må den, der påberåber sig en videnskabelig, kildekritisk metode, finde sig i at blive draget til ansvar på grundlag af netop denne norm. Det slipper man for, hvis man er postmoderne. Her har man ikke længere noget fælles kriterium.

Det er altså også et spørgsmål om, at man har sit engagement i andet end en ideologi, nemlig i grundig videnskabelighed. Historikeren må for den sags skyld gerne være lige så kedelig og støvet som en bogholder. Der er brug for ham til at slå efter, hvordan det egentlig var med den tid, som ideologerne til deres eget brug gør enten til gud eller djævel. Den fulde sandhed når man jo ikke frem til, det gør man aldrig, når man iagttager denne rige virkelighed, som vi befinder os i. Men et stykke vej kan man da komme, og hvis man snakker med hinanden om tingene, kan man måske nå et par skridt videre.

En af de erfaringer, som åbenbart har været med til at få vor artikels to forfattere til at opgive forsøget på objektiv forskning, synes at være Tage Kaarsteds påstand om, at nordmændene fik Ekofiskfeltet, fordi Per Hækkerup var fuld, og Poul Nielsons derefter fremsatte modsatte påstand. For dem at se er moralen, at selv den mest omhyggelige kildekritik ikke skærmer mod angreb for opspind. Jamen, kæreste venner! Hvad er det dog for en kortslutning? For det første kunne man jo for-

søge at eftergå de to historiefortælleres brug af kilderne. Det står jo ikke på forhånd fast, at kildekritikken i dette tilfælde har været »den mest omhyggelige« på begge sider eller på nogen af siderne. Og for det andet: sandheden negeres ikke af, at man bliver angrebet for at sige den. I den kolde krigs tid blev nogle af Danmarks TV's journalister angrebet for at føre en venstreorienteret linje. Der blev så foranstaltet en undersøgelse. Den resulterede i en konstatering af, at når de pågældende journalister udtalte sig, som de gjorde, så skyldtes det ikke, at de var specielt venstreorienterede, men at de slet og ret var orienterede!

Men der er ting, der er vigtigere end Per Hækkerups spiritusforbrug: Kære støvede bogholder, hvordan stod det egentlig til med hensyn til gaskamre i de tyske koncentrationslejre? Den ene ideologi har brug for at hævde, at de var der. Den anden, at dem var der ingen af. Hvis man er postmoderne historiker, så vil man smile sit hemmelige, alvidende smil og lade den ene historie være lige så god som den anden, fordi det jo trods alt blot drejer sig om at skabe historien i sit eget billede.

Historikeren er den, der ved, at det gør en forskel, om der var de gaskamre eller ej.

Jeg har i en årrække befundet mig godt som gæst i historiske cirkler, og det skyldes ikke mindst, at den »narrative« tilgang øjensynligt ikke har haft den samme fremgang som i mit eget fag. Jeg vil være så optimistisk at tro, at den snart vil være ovre i begge lejre. Den har det bedst i salonerne, hvor man ikke får snavs på hænderne. I det virkelige liv – og dermed også i den virkelige forskning – vil man fortsat ase videre med risiko for at begå den ene brøler efter den anden, men i det ydmyge håb dog ad den vej at nå videre.

Historien ind ad bagdøren

Jes Fabricius Møller

Historievidenskaben bygger på tre forudsætninger:

1. At historien findes,
2. at historikere kan vide noget om historien og
3. at historikers viden er nyttig,

Alle tre er blevet flittigt betvivlet. En del af historievidenskabens tid er derfor gået med et forsvar af professionen på et eller flere af disse punkter.

Erslev-generationen lagde hovedvægten på punkt 2 i sin eksplicite legitimering af faget. Gennem en saglig prøvelse af de informationer, som kildematerialet tilbyder, mente den at kunne nærme sig sandheden mere, end de foregående generationer havde kunnet. Historieskrivningen var en genfortælling af fortidens tildragelser. Stiltiende forudsattes de to andre punkter, nemlig at det skete var et entydigt – om end for historikeren delvis skjult – forløb, og at sandheden i sig selv er nyttig qua sandhed.

Christensen og Stevnsborg har sat sig som mål at gøre op med denne historieforståelse under mottoet »postmodernisme« – senest med et indlæg i *Fortid og Nutid*, oktober 1993 og en kronik i *Information* den 18. januar 1994. De kæmper over en bred front, hvor alle lige fra Aristoteles til Derrida er blevet taget til indtægt for synspunktet. Christensens og Stevnsborgs skepticisme er fuldstændig: historien findes kun i historieskrivningen, som i øvrigt ikke er andet end subjektiv fiktion, og for så vidt historien har haft en funktion, har der været tale om misbrug. Om deres synspunkt svarer til postmodernismens, skal jeg lade mere kyndige udi nyere fransk litteraturteori afgøre. Der er mange løse ender i deres indlæg; Popper synes bl.a. at være blevet misforstået, men jeg vil koncentrere mig om et

beskedent forsvar for historievidenskaben, der ifølge min indledende definition af dens grundlag måtte ligge i grus, hvis Christensens og Stevnsborgs kritik var korrekt; men historien er en stædig størrelse, der lister ind ad bagdøren, så snart man har sparket den ud af for-døren.

Man kunne som illustration af dette tage udgangspunkt i de allersidste ord i Christensens og Stevnsborgs indlæg, hvor de taler om historikerens ansvar. For at vise, at historievidenskaben er ubrugelig, fordi den kan legitimere uhyrligheder, bruger Christensen og Stevnsborg netop et *historisk* eksempel: den nazistiske historieskrivning. Med fodnote. Det er at argumentere ud fra præmisser, som de selv frakender gyldighed. Sceptikerens evige dilemma er, at han påberåber sig én sikker viden: fuldstændig uvidenhed. Christensen og Stevnsborg viser netop, at det er næsten umuligt at tænke uden om historien – selv når man vil forsøge at afskaffe den. Jeg mener, at det er en almen eksistentiel oplevelse, at fortidige begivenheder indtager en central stilling i livet, fordi de er vore eneste pejlemærker. Vores principielt eneste mulighed for at orientere os fremad er at se bagud. Netop derfor inkluderer alle politiske programmer en historiefilosofi. Vi kan ikke tro andet end, at historien har objektiv eksistens, og vi er nødt til at tage stilling til de spor, den efterlader, men kan vi også have objektiv viden *om* historien?

At kritisere positivisternes synspunkt betyder ikke, at man kastes i armene på den radikale skepticisme eller relativisme. Der findes mellemformer. Først og fremmest mener jeg, at en diskussion af det positivistiske begreb »fakta« i denne sammenhæng vil være frugtbar. Empirien er – også i naturvidenskaben¹ – principielt uendelig. Historiens forløb er ikke entydigt, og den samme tildragelse kan beskrives på uendelig mange forskellige måder. Den

»rigtige« måde er ikke fuldstændig tilfældig, men bundet af sin tids rationalitet. Vi er enige om at skrive »Cæsar krydsede Rubicon ... etc.« og ikke »Cæsar satte først sin venstre fod ud i Rubicon og dernæst den højre, standsede og gyste lidt i det kolde vand ...etc.«², endskønt begge kunne være lige korrekte.

Desforuden må beskrivelsen på en eller anden måde være en reduktion eller sammentrækning af begivenheden, da en fuldstændig beskrivelse af virkeligheden principielt vil være lige så stor som virkeligheden selv. Fortiden lader sig ikke kalkere over i historiebøgerne i forholdet 1:1.

Sagen bliver ikke enklere af, at moderne historikers emne ikke så meget er Cæsars overgang over Rubicon (som de fleste historieteoretikere synes at mene) men snarere sociologiske eller økonomiske spørgsmål i stil med »Kornpriser i 1700-tallet«. Stillet overfor verdens uoverskuelige mangfoldighed må ethvert generelt udsagn om 1700-tallets kornpriser (»Priserne steg i århundredets anden halvdel.«) næsten komme til kort.

Fortiden er amorf og bliver først historie, når historikeren giver den form. Denne form kan fx. være mytisk, litterær, sociologisk kausal eller organisk fortællende, alt afhængig af historikeren kontekst og hans hensigt, men den kan i en historievindskabelig udgave ikke løsrives fra empirien. Kendsgerningernes mangetydighed er naturligvis et problem for objektiviteten, men ikke fatal for videnskaben.

Et af Erslev-generationens adelsmærker er nedbrydningen af de nationale myter især omkring forholdet til hertugdømmerne. Myte betød i denne sammenhæng en opdigtet fortælling eller slet og ret løgn og måtte derfor være skadelig. Selv om forskningen dengang vakte politisk røre, så historikerne sig selv som apolitiske sandhedssøgere. Historieskrivningen adskilte sig fra myten ved at repræsentere virkeligheden,

hvorved den ansås at have en positiv funktion til forskel fra mytens negative. Men spørgsmålet er, om man kommer uden om myten så let. Christensen og Stevnsborg har fat i noget rigtigt, når de peger på ligheden mellem historieskrivning, litteratur og myte. Jeg tror imidlertid, de tager fejl, når de konkluderer, at historieskrivningen dermed må forlade ethvert håb om at formidle en sandhed. Myter og litteratur kan godt rumme en sandhed. Man kunne indlede med et velkendt eksempel:

Selv om der findes indlysende argumenter imod det, vil øjenvidner sværge på, at de under krigen har set kong Christian X bære en jødestjerne. Det er en god historie, der lader sig fortælle i velafrundede former. Grunden til dens levedygtighed er imidlertid også, at den rummer en sandhed. Oplevelsen af kongens solidaritet med sit folk, der er mytens indhold, var virkelig nok. På samme måde er Rostock-myten et narrativt sammenkog af visse kredses glødende forargelse over regeringens forsvarspolitik før krigen.

Umberto Eco fremstiller i et teksttematisk afsnit i »Rosens Navn« et andet aspekt af forholdet fakta-fiktion. På bogens allersidste sider fortæller hovedpersonen Adso om, hvordan han mange år efter hovedhandlingens dramatiske begivenheder vender tilbage til det nedbrændte kloster, hvor han finder og samler stumper og fragmenter af manuskripter fra det ødelagte bibliotek:

»Jo mere jeg læser i denne samling, desto mere overbevist bliver jeg om, at det er et tilfældigt værk, og at det ikke indeholder noget budskab. Men disse ufuldstændige sider har fulgt mig gennem hele det liv, som jeg fra det tidspunkt havde tilbage at leve. Ofte har jeg konsulteret dem som et orakel, og jeg har næsten indtryk af, at alt, hvad jeg har nedskrevet på disse blade, og som du, min ukendte læser, nu skal læse, kun er lapperi, et figurdigt, et vældigt akrostikon, som ikke udsiger og gent-

ger andet, end hvad disse fragmenter har antydnet overfor mig; ej heller ved jeg længere, om jeg har talt om disse fragmenter, eller om de har talt gennem min mund.«

Jeg vil ikke erklære mig enig med Eco i, at fiktionen så at sige overbyder fakta, men jeg synes, hans beskrivelse af erindringer om det faktiske, som den formes af litterære fragmenter, er meget indtagende. I Adsos erindring formes de fortidige begivenheder efter den litteratur, han fandt i småstumper. Tilsvarende lader Umberto Eco tidligere i bogen Adsos beskrivelse af sit møde med den unge pige være stykket sammen af skjulte citater fra litteratur, der var kendt i middelalderen.³

Johannes Sløk mener, at myten (grundfortællingen) former virkeligheden for os. Den kan altså hverken være sand eller falsk, men *skaber* sandhed.⁴ Det er en religiøs tanke, men jeg finder den inspirerende også for videnskabs-teorien. Nogle tror på en myte om det frie individ. De skriver historie om menneskers undertrykkelse og frigørelse. Nogle tror på nationen som grundlæggende kategori og skriver om nationers sejre og nederlag. En del af den sandhed, som historieskrivningen rummer, er et resultat af en beslutning – en tro. Den vil altid være ideologisk – den vil rumme noget af historikerens egen grundfortælling eller myte, hvilket den imidlertid ikke bliver mindre sand af, blot stiller det den under ansvar. I tilfældet Rostock-myten eller Christian X og jødestjernen er denne sandhed fuldstændig løsrevet fra empirien og dermed videnskabeligt ugyldig. Vort begreb om ansvar – altså politik og moral – henter vi (også Christensen og Stevnsborg) i historien. Myten bliver ikke skabt af et frit, uafhængigt subjekt; historien, vores viden om den og vores brug af den spiller sammen. Historikeren kan ikke skjule sig bag en positivistisk idé om sandhed. Erslev-generationens tilsyneladende objektive sand-

hedssøgen var som bekendt samtidig et forsvar for Det Radikale Venstres idéer. Myten er en afspejling af det, der opleves som sandhed. Den kan ikke begrundes i empirien, men uden myten – fortællingen – ville historien forblive amorf.

At fortiden er mangetydig betyder ikke, at den ikke eksisterer. At historieforskerne er uenige betyder ikke, at deres viden er ugyldig. At historieskrivningen rummer mytiske og litterære elementer betyder ikke, at den er be-dragerisk – blot kræves der en specifikation af, hvilken slags sandhed den repræsenterer. At historien som myte har en politisk og moralsk betydning for det handlende menneske er en forudsætning for dens eksistens og behøver ikke at betyde, at historikeren er korrumpet. Historien lader sig ikke kassere så let, som Christensen og Stevnsborg tror. Vi *kan* have viden om den, og denne viden er i høj grad nyttig – ja, nødvendig.⁵

Noter

1. Et velkendt eksempel er spørgsmålet om længden af Danmarks kystlinie, på hvilket der ikke findes noget »korrekt« svar, for hvor små skal bugtningerne være for ikke at blive regnet med?
2. Eksemplet er inspireret af: Peter Munz: *The Shapes of Time*, Wesleyan U. P. 1977.
3. Umberto Eco: *Efterskrift til »Rosens Navn«*, Forum 1985.
4. Johannes Sløk: Mytens funktion i historien, *Hvad er historie*, red. P. A. Jørgensen, 1981. Kan ses i modsætning til fx. Foucault, der mener, at magten producerer sandhed.
5. Tak til Maria Harms, Mads Mordhorst, Mads Fabricius Møller samt Inga Floto.

Om historisk sandhed

Nils Hybel

»Den postmoderne historiker véd, at historien er den enkeltes ansvar.« Med disse visdomsord afsluttes en dekon-

struktivistisk ørkenvandring i oktober-nummeret af dette organ. Historien er ikke alene subjektiv, den er individuel og unddrager sig objektiv erkendelse. Historikere, etnologer og såkaldte franske fornuftkritikere bliver påkaldt som sandhedsvidner for dette budskab med nidkære referencer i mange noter.

Hvorfor denne trang til at dokumentere fælles fodslag i en sag, hvis mål er kunstnerisk frihed for den historiske oplevelse? Det er ikke let at svare på, men det kunne tyde på, at forfatterne ikke helt har sluppet det videnskabelige hængedynd. Det viser i hvert fald, at historien netop ikke er den enkeltes ansvar.

Historien er kollektiv. Den historie som var, det forgangne, eksisterede som summen af menneskers samfundsmæssige liv. Erkendelsen af dette liv, på grundlag af de overleverede levn af det, sker også i en kollektiv proces. Den historiske erkendelse er bundet til sin egen tid og ikke mindst til de sociale miljøer, den er knyttet til.

Når derfor Christensen og Stevnsborg meget rosværdigt har kastet sig ud i historiefilosofiske spekulationer, ville det have været ulig meget mere interessant, hvis de havde taget sig for at fundere over, hvorfor disse radikale subjektivistiske og individualistiske synsmåder er oppe i tiden netop nu, frem for blot at dokumentere deres tilstedeværelse. Det kunne have løftet diskussionen op over det trivielle.

Det er ganske rigtigt, at de færreste historikere ubetinget vil insistere på forestillinger om absolut objektivitet, sandhed og historisk virkelighed. Det står derfor ikke helt klart, hvem artiklens målgruppe egentlig er. I overensstemmelse hermed er der næppe mange historikere, som viger »tilbage for at se subjektivitet, usandhed og uvirkelighed på fagets dagsorden.« Det er vel i grunden det, den forkætrede kildekritik handler om.

Kildekritikken består af en række er-

kendelsesmanøvrer, der blandt andet drejer sig om udredning af det intersubjektive forhold mellem historiker og historisk beretning, sondringen mellem sande og falske kilder, men også om blotlæggelse af, hvad dårligt kan kaldes andet end elementer af den objektive historiske virkelighed. Men disse reduktionistiske manøvrer er ikke et mål i sig selv, og det var de heller ikke for salig Kr. Erslev. De indgår udelukkende som en del af de videnskabelige kriterier i den brydningsproces, som kendetegner historieforskningen.

Erkendelse starter med et subjekt. Dette grundvilkår har temmelig længe været almindelig kendt i humanvidenskaberne og efterhånden også inden for naturvidenskaberne. Det betyder ikke, som allerede anført, at den historiske erkendelsesproces starter med en »personlig synsvinkel.« Men det betyder, at erkendelsesinteressen bestandig forskydes, og at der uafvendelig skabes erkendelsesmæssige brudflader.

Vore dages historikere belyser helt enkelt forskellige spørgsmål i kilderne afhængig af deres sociale baggrund, politiske holdninger, teoretiske ståsted og saglige indsigt. Ligeledes er det en almindelig kendsgerning, at vi i dag i vid udstrækning stiller andre spørgsmål og har en anden version af historien end tidligere tiders historikere. Det skyldes ikke nødvendigvis, at »alle historikere har et budskab«. Det har mere fundamentalt at gøre med, at vor orienteringsevne i fortiden er knyttet til vor samtid og vores placering i den, og såmænd også at vor faktiske viden om fortiden tager til.

Historien, i betydningen rekonstruktion af fortiden, må altså siges at være relativ og foranderlig. Men relativiteten er begrænset. For det første er det muligt at skelne mellem mere eller mindre sande eller objektive rekonstruktioner. En væsentlig del af den historiske forskningsproces består som bekendt netop af rekonstruktionskritik. Denne sunde

proces, som vi alle må underkaste os, kunne man mistænke de såkaldte postmodernistiske historikere at ville undslippe fra. Det kunne tænkes at være den skjulte hensigt med deres forsøg på at forkaste den videnskabelige historie. For det andet er det faktisk i de historiske rekonstruktioner muligt at udpege elementer, som afspejler intet mindre end den objektive historiske virkelighed.

Lad os først se på det sidste. Historikerens arbejde med f.eks. et middelalderligt regnskab siger noget både om hans eller hendes særlige erkendelsesinteresse og om fortiden. Spørgsmålet om, hvorvidt den historiske erkendelse stemmer med den historiske virkelighed, regnskabet udtrykker, afhænger af flere forhold – og her kommer kildekritikken ind. For det første kan det handle om regnskabets ægthed, for det andet om historikerens fortolkning og for det tredje om de slutninger, der drages. Hvis regnskabet er ægte, og vi er i stand til at fortolke det, kan vi i det mindste slutte, at man på det pågældende sted og tidspunkt fandt anledning til at føre regnskab. Det må betegnes som en objektiv historisk kendsgerning. Historikeren har, uanset sin subjektive og anakronistiske erkendelsesinteresse, afdækket et element af den historiske virkelighed ved at fremdrage kilden og underkaste den en kildekritisk granskning.

Historievidenskaben har frembragt en uendelig mængde af den type dokumenterede fakta, som forskydninger i historikerens erkendelsesinteresser ikke rækker en tøddel ved. At man førte regnskaber i middelalderen er lige så objektiv en kendsgerning, som at jordens tyngdekraft virker på Fanø. Men den videnskabelige historieforskning bygger på andet end kildekritik, og kildekritikken drejer sig om andet end etablering af objektive historiske kendsgerninger. Kildekritikken er først og

fremmest et reduktionistisk erkendelsessystem, der giver anledning til at sondre mellem grader af sandsynlighed. Det er heller ingen nyhed, således som det synes at være det for dem, der for tiden så ivrigt taler for at kaste barnet ud med badevandet ved at forkaste det, som flot kaldes den klassiske kildekritik.

Det er ikke blot kildekritikken, som adskiller historievidenskab fra den »selvbærende fiktion«. Historisk metode er anvendt kildekritik, historieteori og filosofi samt i vid udstrækning også anvendelse af viden hentet fra andre videnskaber. Historiens relativitet afgrænses derfor ikke blot af kritikken af det historiske materiale – kilderne. Som bekendt slutter vi også til den rekonstruerede historie ad anden vej end fra de historiske kilder. Hvis ikke det var tilfældet, kunne der ikke skrives megen historie.

Historie handler jo om andet end etablering af isolerede historiske fakta. Historie handler også om kausalitet og mening. Det gør historie, fordi vi uvilkårligt begrundes, belyser og kritiserer vore eksistens- og bevidsthedsformer, når vi beskæftiger os med fortiden – selv hvis vi afviser tanken om kausalitet og mening.

I forskningen sker det såvel, når forskellige opfattelser og fremstillinger af historien brydes i forskningsdebatten, som gennem den uundgåelige refleksion i den enkeltstående forskningsproces. I begge tilfælde sker det i et evindeligt forsøg på at trænge ned til det historisk autentiske, som vi kun finder glimt af. Det er bestræbelsen efter at finde frem til det ægte og de principper, bestræbelsen må følge, der er det vigtige. Det er det, der gør historie til videnskab og ikke kunst. Det gør historie til viden om menneskeligt liv, i modsætning til kunst, der udtrykker liv.

Den videnskabelige udlægning af historien kan, bør og bliver bestandigt, i

modsatning til kunstens behandling af fortiden, kritiseret for sit valg og sin brug af kilderne, sine teoretiske forudsætninger og eventuelt den indsigt i andre videnskaber, som ligger til grund for den pågældende udlægning. Til tider kan en udlægning forkastes og betegnes som ahistorisk. Det kan skyldes mange eller et enkelt forhold; at en afgørende kilde er blevet overset, teoretisk inkonsistens og/eller anakronisme, eller måske at en væsentlig slutning er i modstrid med f.eks. etableret naturvidenskabelig indsigt. Men i de fleste tilfælde vil udlægningen af en historisk problemstilling efter disse principper blot kunne vurderes som mere eller mindre sandsynlig. I overensstemmelse hermed vil man ofte kunne konstatere, at flere forskellige udlægninger er stort set lige sandsynlige, men altså også at visse er usandsynlige.

Heraf kan vi lære to ting. For det første at historien, når det kommer til stykket, ikke er absolut relativ. For det andet og nok så vigtigt, at den objektive historie – det forgangne – var lige så sammensat og antagonistisk som udforskningen af den, og at der i det mindste på det punkt eksisterer en overensstemmelse mellem fortid og nutid. Historieforskningen lærer os altså noget om både fortid og nutid.

Den største styrke i historien ligger i vor søgning efter autenticitet. Det er i den, det kan gå op for os, hvem vi er, og hvilken historisk sammenhæng der har gjort os til det. I afsøgningen af spændingsfeltet mellem det historisk unikke og det generelle indhold i det unikke ser vi vor egenart kontrasteret og reflekteret.

Lad mig som eksempel på denne proces igen bruge det middelalderlige regnskab. Regnskabet fortæller os umiddelbart, som jeg tidligere var inde på, at man førte regnskaber, og vor interesse for netop denne kildetype reflekterer en overensstemmelse mellem kilden og os.

Undersøgelser af flere regnskaber i samme serie, eventuelt med inddragelse af andre supplerende kildetyper, vil hurtigt afsløre, at denne overensstemmelse kun er partiel. Det viser sig, at formålene med at føre regnskab og den historiske kontekst, hvori regnskaber blev ført, var helt andre på et middelalderligt gods end dem, der gælder i vore dage. Vi ser i regnskaberne en helt anden tankegang end vor egen og en ganske anden social struktur manifesteret end den, vi selv lever i. Vi ser vor egen bevidsthed og sociale sammenhæng kontrasteret. Og dog findes der elementer af identitet mellem regnskabet og os selv. Vor interesse i at afdække og regnskabsførerens intention om at registrere godsets sociale og økonomiske liv er delvis sammenfaldende. I det mindste for så vidt begge parter er optaget af godsets sociale og økonomiske liv, om end ud fra vidt forskellige motiver.

Såvel i den individuelle forskningsproces som i den løbende forskningsdebat forskydes forholdet mellem identitet og kontrast bestandig, og heraf udspringer der en nytteværdi af historien – den bliver et orienteringsmiddel i samtiden. Men det er en forudsætning for, at denne proces kan udfoldes, at forskningens sigte er stift rettet mod historisk autenticitet og følger kollektive videnskabelige principper under stadig omformning.

Hvis vi går ind på, hvad fornuftkritikerne angivelig mener, at alt er subjektivt og relativt, og at »enhver til syvende og sidst refererer til Sigselv«, vil historien miste sin funktion som orienteringsmiddel. Vi ville skrive historie, som ikke var historie, men blot omskrivninger af os selv. Hvis det historiske materiale bruges efter individuel for godt befindende, bliver historien i stedet et artistisk virkemiddel.

Den moderne historiker véd, at historien er et kollektivt ansvar, og at søg-

ning efter historisk sandhed ikke alene er mulig, men også nyttig.

Virkelighed, etik og tekst

Gunner Lind

John Christensen og Henrik Stevnsborg har i nogen tid argumenteret for en ny orientering af historikernes selvforståelse og praksis. Senest her i *Fortid og Nutid*.¹

De slutter godt: »historien er den enkeltes ansvar,« hedder det. Det ansvar vil jeg godt tage på mig ved at give en kritisk kommentar til deres indlæg. Jeg mener nemlig det står dårligt til med den tekst, som de har sat før den gode afslutning. Den fører til forkerte konklusioner, netop om hvordan ansvaret skal forvaltes. Det er kolossalt irriterende, for mange af de temaer, som de to tager op, er også vigtige for mig. Men jeg vil starte med et emne, som de underligt nok har glemt.

Hvem har historikeren ansvar over for?

Videnskab udspringer i forholdet mellem en forsker og et materiale. I nogle fag er dette forhold i høj grad etisk farvet. Det gælder imidlertid kun i begrænset omfang historie. Historikeren eksperimenterer ikke med sit materiale. Han eller hun kan hverken gøre kilderne godt eller ondt, undtagen i det tilfælde, hvor de er levende mennesker. Derfor ligger historikerens vigtigste ansvar i forhold til *modtagerne*: de mennesker, som direkte eller indirekte læser den tekst, som historikeren producerer. Det er ikke noget banalt ansvar at forvalte. Hvordan forvalter man et forhold til en gruppe mennesker, som stort set er anonym, og som ikke kan være ensartet?

Det er ingen hemmelighed, at mange mennesker ikke ser noget relevant i vi-

den om fortiden. Men mange andre har det ikke sådan. Viden om fortiden er en del af den verden de lever i. Disse mennesker betragter viden om fortiden som noget andet end fiktion. Nogle af dem læser sikkert også fiktion med glæde; men de skiller netop de to ting ad, og ønsker begge dele. Dermed udtrykker de en interesse i at historisk videnskab findes. De har som regel en mening om hvordan historikerne varetager denne interesse for dem. Det er disse mennesker vi har et ansvar over for. De ligeglade kan det være ligemeget med i første omgang. Det er relevant at overveje, hvorfor de er ligeglade, måske også at prøve at ryste deres ligegyldighed. Men de ligeglade kan ikke sætte normerne for os andre.

Der findes således et enkelt svar på spørgsmålet om historikerens ansvar: Giv historielæserne hvad de har brug for, viden om historien. Den, som vil gøre det, må leve op til ansvaret ved at leve op til krav, som vi mest kender i støvede gamle formuleringer. De er som regel formet som kritik: Det som står i denne tekst er forkert, eller forvrænget, eller tendentiøst, osv. – og det må historikerens tekster ikke være. De gamle formuleringer er enkle, og har kun begrænset rækkevidde. Det kan de kritiseres for, uden at det har dramatiske konsekvenser. Men det er vigtigere at spørge: Er det naivt af modtagerne, at de i det hele taget vender sig mod historikerne med ønsket: Fortæl os om, hvordan det virkelig var. Historikere er bare mennesker. Hvad har de at dele ud af?

Forskeren er subjektiv

Først vil jeg gerne komme med en lille fortælling om subjektivitet i forskningen. Den handler ikke om historie, men om informationsteori (*information theory*). Det er i sin kerne et fag for ingeniører. Her arbejder man f.eks. med forholdet mellem signal og støj på en telefonlinje, eller mængden af information

der kan pakkes på en computerdisk. I denne disciplin har der været strid og uklarhed omkring selve begrebet *information*. Faget havde masser af praktiske resultater, men dets emne var svært at definere. Hvad er information og ikke-information, hvad er signal, og hvad er støj? Den definition, der er mest respekteret i dag, blev formuleret af antropologen Gregory Bateson i en ikke-teknisk sammenhæng: *Information is any difference which makes a difference.*² Her bliver begrebet udlagt, så man klart kan se, at det er meningsløst uden et subjekt. Det er menneskers interesse i visse skift i elektrisk spænding, eller i magnetisk polarisering, der gør disse skift til information, mens andre er forstyrrende støj.

Batesons definition er ikke elsket af alle, som har nærmet sig informations-teori fra en teknisk eller matematisk vinkel. Men definitionen følger *den* dominerende tradition for definering af det næsten synonyme begreb *viden*. Siden Aristoteles har det været et vigtigt synspunkt, at viden er bundet til det erkendende menneske; og den tolkning har domineret siden det 17. århundrede. Det er også længe siden, at den principielle bevidsthed om erkendelsens subjektive element er blevet støttet af analyser på enkelte felter. Det er påvist, hvordan erkendelsen er formet af sprog, af klasse, af tidsbundethed, af magt, kort sagt af alt, hvad der kan forme det erkendende menneske.

Det er altså kun subjekter, der erkender. Hvad der så end gemmer sig bag etiketten »viden«, så er det noget mennesker har, og som de støber i de sprog de behersker. Dette forhold berører historikere lige så meget som alle andre mennesker, hverken mere eller mindre.

Subjektivitet er ikke vilkårlighed

»Subjektiv« betyder vilkårlig, ja forvrænget, i hverdagens jargon. Det skal man ikke lade sig narre af. Vi kan vende

tilbage til eksemplet fra før, informationsteori. Den subjektive karakter af begrebet information forhindrer ikke at man kan konstruere en telefon. Det forhindrer heller ikke, at man bygger apparater, som måler forholdet mellem signal og støj, eller sender fjernsyn på nye måder, som hviler på informations-teoretiske analyser.

Det er der ikke grund til at forbavses over. At referere til sig selv »til syvende og sidst« er jo ikke det samme som *kun* at referere til sig selv. Man kan bevise så grundigt man vil, at viden afhænger af mennesket der erkender. Det er en logisk fejl at tro, at man dermed har bevist, at viden ikke afhænger af andet. Den logiske brist viser sig også som indre modsigelse. Hvordan kan man egentlig argumentere for sin læser: Et subjekt kan ikke have viden! For så kan læseren ikke have viden, og den skrivende kan ikke have viden. Hvordan erkender nogen af dem overhovedet eksistensen af det skrift, som argumentationen findes i? Det lader sig vist ikke bevare.

Den naive subjektivism er altså ikke bedre funderet end den naive realisme. Viden er betinget af det erkendende subjekt, men den er også betinget af en virkelighed, der ligger uden for subjektet. Om man vil kan »viden« defineres som det, der er dobbelt betinget på denne måde. Den definition kan faktisk rumme det der er fælles for en kolossal bred vifte af epistemologiske standpunkter, fra Poppers »tre verdener« til LaCapras »dialoger«.³

At iagttage virkeligheden

Selv om man kan sammenfatte de mange standpunkter på et abstrakt plan er forskellene mellem dem ikke uden betydning. Standpunkterne bliver også mere komplekse, fordi andre forskelle kommer til at spille ind. Når spørgsmålet ikke længere er Erkendelse som sådan må man tage hensyn

til, at der findes forskellige genstande for erkendelse, forskellige måder at formulere viden på – fra det mest abstrakte til det mest konkrete – og forskellige metoder.

Emnet her er viden om historien, altså en bestemt genstand. Hvordan er den historiske videnskabs forhold til virkeligheden? Nogle har en mistanke om, at dette forhold er suspekt. Fortiden er jo væk, og hvilken adgang har vi så til den fortidige virkelighed? Jeg vil gerne nærme mig dette spørgsmål ad en omvej, gennem to små historier.

Den første handler om subatomar fysik. Rigtig hård naturvidenskab i multi-milliard klassen. Her laver man eksperimenter for at få viden, og iagttager eksperimenterne. Det er bare ikke gjort ved at lægge øjet til et glughul. Typisk iagttager man ved hjælp af statistisk analyse af edb-registreringer af følger-virkninger af processer i detektorer, som rammes af partikler, som produceres af de processer, som man »iagttager«.

Den anden lille historie handler om en dreng der bager småkager. Han skal bruge 250 gram mel. Det skaffer han sig ved at hælde det velkendte hvide pulver fra posen med påskriften »Hvedemel« op i en vægtskål. Den er forbundet med en mekanisme med en snes faste og bevægelige dele, en kompleks dans af lineære og cirkulære bevægelser. Det er ikke nogen helt enkel og umiddelbar kilde til viden; og kompleksiteten bliver svimlende hvis man tænker de fysiske og fysiologiske processer med, som er involveret i iagttagelsen af vægtens skala.

De to historier har den pointe, at man skal passe på med at se for naivt på *nogen* form for empiri. Traditionelt er historikere ydmygt bevidste om de problemer, som afstanden i tid skaber for dem. Erslev beskrev historisk teknik som *Teknikken ved middelbare Iagttagelser*, med et sideblik til de dengang så herlige naturvidenskaber og deres ad-

gang til umiddelbar observation.⁴ Men der er ikke noget der hedder umiddelbar iagttagelse. Kun forskellige arter af mellemlid, mere eller mindre svære at forstå, mere eller mindre relevante at tage hensyn til i forskellige konkrete situationer.

Viden og handling

Hvorfor gider vi ikke overveje de epistemologiske vanskeligheder ved småkagebagning? Hvorfor tror vi at fysikere, når de gør sig umage, faktisk kan bringe os nærmere til at forstå stoffets og universets natur? Vi tror endda på, at viden om den slags ting kan udveksles gennem opskrifter, ligningssystemer og andre slags tekst, mere eller mindre specialiseret. Hvorfor?

Prøv at sige nogle daglige sætninger om at vide:

- Jeg ved hvilken vej vi skal.
- Jeg ved hvad mælken koster.
- Jeg ved hvor det er.

De fleste af den slags sætninger afslører noget centralt ved vores hverdagsbegreb om viden. Sætter vi det begreb på ord, så er viden det, som vi har i hovedet, som vi trygt kan *handle* ud fra. Der ligger prøven på vores videns kontakt med virkeligheden. Den kontakt skal være god nok til at handlingerne ikke af den grund mislykkes eller bliver umulige. Det kan være et stort krav, men det er ikke uendeligt. Hverdagsforståelsen trives uden problemer med, at hvert enkelt menneskes evne til at vide er begrænset på samme måde som hvert menneskes evne til at handle. Begge dele er størst helt tæt på, i det nære og daglige, og bliver mindre udefter. Hverdagsbegrebet implicerer intet om Virkeligheden med stort V, hvad skulle vi dog med sådan et møbel i praksis? Derfor er smil eller foragt de fleste menneskers reaktion på en filosofisk begrundet forkastelse af, at man kan vide noget om

virkeligheden, og kommunikere den viden til andre.

Hverdagens begreb hører ganske vist hjemme i en bestemt ramme. Det kan ikke uden videre ekstrapoleres til arbejdet med de mere uhåndterlige spørgsmål, selv om man kalder dette arbejde »videnskab«. Positivismen er blevet et skældsord, fordi det er en tankegang, der gør sagen for let. (Og positivismen var i praksis frigørende for handling af samme grund: Når man troede, at videnskabens viden var af samme handlingsnære art som hverdagens viden, var vejen til radikal handling åben). Men jeg vil godt holde fast ved den pointe, at ingen art af viden kan forstås, hvis den ikke ses i sit forhold til handling.

Tiden og virkeligheden

Jeg talte før om »mellemlid« ved iagttagelse. Måske er det svært at acceptere dette bløde ord, når det drejer sig om skellet mellem fortid og nutid. Vi oplever det skel hver dag som en rullende mur gennem vores liv. Men dramaet snyder. Vi kan aldrig mere *være* på den anden side af muren. Vi kan ikke handle der. Men vi kan godt *vide* noget om ting på den anden side. (Helt strengt betragtet ved vi faktisk udelukkende noget om fortiden.)

Man kan betragte »nu« som et punkt; men det er en abstraktion, præcis af samme art som at betragte »her« som et punkt. Vi er vant til at graduere tilstedeværelse i rummet. Hvor tæt skal man være? Skal man kunne røre, eller høre, eller se, eller måske bare se i kikkert? Eller i fjernsynet? »At være til stede« i rummet tynder langsomt ud. At være til stede i tid tynder ud på lignende måde.

Jeg vil senere vende tilbage til tidens mur. Dens betydning for handlingerne har også konsekvenser for historikerne. Her vil jeg nøjes med at konstatere, at den ikke er relevant for spørgsmålet,

om der kan eksistere en historisk empiri. Tiden bliver reduceret til et problem om mellemlid, som i alle andre former for iagttagelse. Det kan være svært at håndtere i praksis, men det behøver ærligt talt ikke at være det. Mange situationer kan overskues uden videre, andre fremgangsmåder er ikke mere indviklede end at de kan beskrives formelt som en metode. At søge viden er som en rejse i et landskab. Nogle skridt er lette: de første, de hverdagslige, som vores vidensapparat er skabt til at tage sig af, og trods alt arbejder mest med. Videnskabens felt er der, hvor det ikke er så let, hvor vejen går opad. Nogle steder er det stejlt, eller umuligt at komme frem. Men historikeren er ikke specielt dårligt stillet.

Modtagerinteressen

Nu er det på tide at vende tilbage til modtagerne, de interesserede kunder i historikerens butik. Dem forlod vi i indledningen for at undersøge, om det var naivt af dem at bede historikeren: Fortæl os om, hvordan det virkelig var. Undersøgelsen viste, at modtagernes holdning ikke er urimelig. Måske er deres forestilling om, hvad historisk viden vil sige, mere naiv end godt er. Men det er ikke grundlæggende forkert, når de skelner mellem fiktion og historisk viden.

En ansvarlig historiker må tage folk alvorligt. De ønsker fiktion, naturligvis, og oplevelser. De ønsker såmænd også musik til deres fest, og snaps til julefrokosten, og et par nye sko. Men af den videnskabelige historie ønsker de sig adgang til viden om fortiden. En ansvarlig historiker må bestrebe sig på at leve op til dette ønske, for der er reelt ikke andre til at gøre det.

En ansvarlig historiker glemmer heller ikke, at ønsket både har en positiv og en negativ side. Der er ikke bare brug for, at historikerne taler om hvordan det var. De skal også være kritiske og

tale om, hvordan det ikke var. Det er der grund til at minde om, for man kan jo høre klager over kritikken. Den gør umiddelbart historien fattigere. Men der er ikke bare tale om et glædesløst krigstogt mod de gode historier. Vrøvlet slider og trætter tanken. Det kan sandelig også være en glæde at slippe af med det. Og vi må heller ikke glemme de organiserede forsøg på at stjæle fortiden. Der er så mange vidnesbyrd om, hvordan de skaber sorg og vrede i menneskers liv. Der har aldrig været andre redskaber mod vrøvl og løgn end kritik; og det er ikke noget argument imod den, at den ikke selv kan være fri for fejl, eller at den ikke kan være alle tilpas.

Endelig må en ansvarlig historiker ikke gøre nogen hemmelighed af hvem han selv er. Et menneske, som har gjort sig umage, og som mener at have en viden, der kan deles. Hverken mere eller mindre.

Handling og fortid

Man kan undre sig over hvad folk egentlig vil med den viden de ønsker at få af historikerne. Det virker paradoksalt at nogen kan ønske sig viden om fortiden, og ikke lige så gerne vil have fiktion. Hvorfor?

Først og fremmest fordi paradokset kun er tilsyneladende. Selv om mennesker ikke kan handle i *fortiden* kan de handle i *historien*. De kan faktisk ikke handle i andet end historien. Den er jo ikke slut, vi lever alle hele tiden i dens nyeste fase. Historien er en verden som modtagerne bebod sammen med historikeren, og sammen med de døde. Historikeren fortæller om de egne, som ikke er helt lokale. Dermed er historien vejen til at vide noget om denne verdens almene træk.

Hvad vil det så sige mere konkret? Man kan nærme sig et svar på dette spørgsmål ad en omvej, nemlig ved at se lidt på interessen for astronomi. En vi-

denskabelig sværvægter selv i forhold til historien. Interessen for astronomi er også en paradoksalt interesse. Verdensrummet er lukket for vore handlinger, som fortiden er det.

Interessen for astronomi er blevet belønnet på tre måder. For det først er det blevet gjort eksplicit og håndterligt, at verdensrummet er referenceramme for det daglige liv. Det kan man se i praktiske fag som tidsregning og navigation. For det andet har man udnyttet, at vi lever i verdensrummet, i samme forstand som vi lever i historien. Det fjerne og det nære er helt bogstaveligt dele af samme univers, og vi har kunnet overføre viden fra det ene til det andet, som fysikkens historie viser. For det tredje er astronomien blevet et redskab til refleksioner over grundlæggende forhold, over universet og stoffets karakter. Især på de to sidste felter er det ikke altid let at gennemskue forbindelserne mellem mange erkendelsesprocesser, hvoraf kun en del kan kaldes astronomi, men hvor astronomien er en del af den totale proces, som vanskeligt kan tænkes væk.

Jeg har trukket astronomien frem, fordi to ting er lette at se der. At der er mange forbindelser mellem viden og handling, også på områder hvor det kan virke paradoksalt. Samt at forbindelserne fortaber sig i et komplekst væv, som i sidste instans handler om, at forbindelsen mellem erkendelser og handlinger i mennesker langt fra er enkel, også når vi kan se at den må være der.

Der er altså ingen grund til at le ad den idé, som man en gang enfoldigt udtrykte som historiens nytte: At der er en forbindelse mellem viden om historie på den ene side, og på den anden side rigere, bedre muligheder for menneskers handlinger, og dermed deres liv. Selv om vi ikke kan gennemskue, hvordan viden om historie forbinder sig med handling hos vore modtagere, kan vi regne med at forbindelsen er der. Det er en del af historikerens ansvar at tage hensyn til det.

Den ansvarlige tekst

Historikeren skal forvalte alle disse ansvar gennem den tekst han producerer. Alle kravene kan altså formuleres som krav til en genre, den videnskabelige tekst om historie.

Det er så latterligt at diskutere generer at det kan laves til en vittighed for børn. *Du har nok sovet, mens jeg sad og skjændtes med ham, om det var en Historie eller et Eventyr* skriver H.C. Andersen et sted.⁵ Betegnelser på generer har de samme egenskaber som alle de andre kategoriseringer, der er en central del af sprogets funktion: De falder til jorden, hvis de bliver tolket metafysisk, som absolutte kategorier; men de er gode nok som værktøjer for meddelelse, når de ikke bliver overanstrengt. Hvis man ikke bryder sig om gammeldags tale om grænser mellem fakta og fiktion, eller andre grænser mellem generer, kan man tale om et genre-rum – uden grænser, men ikke uden retninger – og om en genre-position for enhver tekst i dette rum. Det er mindre klunget, og i den forstand sandere.

Her er det dog ikke så vigtigt hvilken beskrivelse der vælges. Genren er en realitet, både som den faktiske placering af en tekst et eller andet sted, og som en bestræbelse hos forfatteren mod en bestemt placering i genererummet. Historikeren er ansvarlig både for sin bestræbelse og sit resultat.

Hermed er jeg tilbage til et af de emner, som mest har optaget Christensen og Stevnsborg. De mener, at ... *skellet mellem fakta og fiktion mister sin operationelle gyldighed i historien*.⁶ Jeg har mere lyst til at citere hvad Dominick LaCapra har skrevet om en meget beslægtet sag, nemlig retorikkens betydning for historikernes brug af sproget:

Den mulighed, at retorik kan overvælde velkendte men skrøbelige videnskabelige fremgangsmåder, skaber forståelig bekymring, for hvis den

*nære fortid har lært os noget, så er det, at videnskabelige standardprocedurer for vurdering af materiale og afprøvning af hypoteser alt for let bliver bragt i fare. Retorisk kraft, som tramper hen over kravene om empirisk nøjagtighed og solide beviser, er til tider mere forkastelig end sløv forretning som sædvanlig. Men, for at være videnskabelig, må en diskursiv praksis kende sine egne grænser, såvel som det faktum, at disse grænser nogle gange må overskrides, eller endda ændres radikalt.*⁷

Skellet mellem fakta og fiktion har altid været anset for centralt for alle videnskabelige tekster, historiske og andre. Det har formet teksternes udtryk, såvel som deres indhold. En mindre naiv forståelse af, hvad viden er, må også forandre de historiske teksters form. De kan ikke længere sidde i den naive forståelses tronstol. Hvis man ikke vil spille på en uholdbar naiv realisme kan der ikke længere være tale om at »fremlægge kendsgerninger«. Den historiske tekst holder ikke op med at være formidling af viden, men det sker fra menneske til menneske.

For den naive realisme er der ingen problemer ved skellet mellem fakta og fiktion. For den naive subjektivism falder det bort. Hvis man ikke vil slå sig ned i nogen af de grøfter bliver dette skel et vigtigt emne i sig selv. Et problem man til stadighed må tage stilling til i forskningen, og formidle i den historiske tekst.

Noter

1. *Fortid og Nutid* 1993, s. 235–242. Her kan der findes henvisninger til ældre dele af debatten.
2. Gregory Bateson: *Mind and Nature. A Necessary Unity*, London 1979, s. 110, 242.
3. Karl R. Popper: *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, 2. ed., Oxford 1973,

- s. 106ff; Dominick LaCapra: *History & Criticism*, Ithaca 1985, s. 137ff.
4. Kristian Erslev: *Historisk Teknik*, optryk 1987, s. 95.
 5. H. C. Andersen: Hyldemoer, her efter *Samlede Eventyr 1*, optryk 1977, s. 308.
 6. Christensen og Stevnsborg, s. 238.
 7. *The possibility that rhetoric may overwhelm familiar but fragile scientific procedures creates understandable anxiety, for if the recent past has taught us anything, it is that standard scientific procedures in evaluating evidence and testing hypotheses are all too easily jeopardized. Rhetorical power that rides roughshod over the demands of empirical accuracy and rigorous proof may at times be more objectionable than complacent business as usual. But, to be scientific, a discursive practice must recognize its own limits as well as the fact that those limits must sometimes be exceeded or even radically transformed.*

Historikerfejde – eller ej?

Jens Chr. V. Johansen

Muligvis ville disse kortfattede bemærkninger, jeg har til John Christensens og Henrik Stevnsborgs debatindlæg: Historikerfejde, *Fortid og Nutid* 1993:3, passe bedre som læserbrev i en avis, men debatten har nået et punkt, hvor kortfattedhed er nødvendig. John Christensen og Henrik Stevnsborg skyder ikke bare langt over, men også ved siden af målet, når de s. 237 dels opfatter »Subjektivitet, Usandhed og Uvirkelighed« som negationen af »Objektivitet, Sandhed og Virkelighed«, dels mener, at historikere ikke ønsker at diskutere disse spørgsmål.

Lige så længe jeg studerede historie, var det spørgsmål, vi dagligt blev konfronteret med i undervisningen. I semestrene 1970–1971 gennemgik vi på Københavns Universitet bl.a. for at få demonstreret, hvorledes historikerne kunne komme til forskellige konklusioner, Kristian Erslevs *Konge og lensmand i det sextende århundrede*¹ fra 1879 og Astrid Friis' artikel *Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III.s Regerings-*

*tid*² fra 1942. Som bekendt nåede disse to meriterede forskere forskellige resultater, men ingen ville da dengang hævde, og vil det ej heller i 1993, at Erslevs bog var usand og Friis' artikel sand – eller omvendt. Astrid Friis formulerede meget præcist, hvad det er, historikere går og laver, da hun skrev, »men den af Erslev formulerede opfattelse.... mener jeg (forfatterens fremhævnings) derimod, at der kan være grundlag for at revidere«. Hvis dette jeg ikke udtrykker subjektivitet, ved jeg ikke, hvad subjektivitet er.

Det, enhver historiker fremlægger, er sin sandhed – ellers ville alle artikler og bøger skrevet om samme emne på basis af samme kildemateriale jo være identiske. For blot at nævne et banalt eksempel, hvor tre historikere har benyttet det selvsamme materiale: de samme retsprotokoller fra samme geografiske område,³ fremkommer der ikke desto mindre tre forskellige konklusioner, opfattelser, resultater eller tolkninger (hvilket begreb man nu måtte have lyst til at anvende). Dette burde være et helt klart udtryk for, at sandheden er baseret på subjektiviteten, og det er der ingen, der nogen sinde har villet eller vil benægte.

At sovse debatten ind i postmodernistisk dekonstruktivisme hjælper ikke til at få den ned på det plan, hvor den hører hjemme – til en diskussion af fagets videnskabelighed, som den f.eks. for snart ti år siden blev præsenteret i dette tidsskrifts spalter af Michael H. Gelting og Niels Lund.⁴

Noter

1. Fotografisk optryk 1970.
2. *Historisk Tidsskrift* 10. rk. bd. 6, 1942–1944, s. 123–140.
3. Merete Birkelund: *Troldkvinden og hendes anklagere. Danske hekseprocesser i det 16. og 17. århundrede*, 1983. Kim Tørnsø: *Djævletro og folkemagi. Trolddomsfølgelse i 1500- og 1600-tallets Vestjylland*, 1986.

- Jens Chr. V. Johansen: *Da Djævelen var ude... Trolddom i det 17. århundredes Danmark*, 1991.
4. Michael H. Gelting: Mellem udtørring og nye strømninger. Omkring en symposierapport om dansk middelalderhistorie, *Fortid og Nutid* 1985, s. 1–12, og Niels Lund: Med Clio ad nye Veje. Mellem metodisk nytænkning og Legoland, *Fortid og Nutid* 1985, s. 114–120.